

MILITARY AFFAIRS AND NATIONAL SECURITY

Поплавець Сергій Іванович

ORCID ID: 0000-0001-6874-1938

доктор філософії, доцент кафедри тактики та загальновійськових дисциплін
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Гишко Генадій Борисович

ORCID ID: 0000-0002-2726-9152

кандидат військових наук доцент, доцент кафедри тактики та загальновійськових дисциплін
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Колмогоров Олексій Володимирович

ORCID ID: 0000-0001-5702-9769

викладач кафедри тактики та загальновійськових дисциплін
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Шамрай Назар Миколайович

ORCID ID: 0000-0001-8387-3277

науковий співробітник наукового центру
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Бабіч Олексій Вікторович

ORCID ID: 0000-0003-4171-6008

науковий співробітник наукового центру
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СИСТЕМИ РАДІАЦІЙНОГО, ХІМІЧНОГО, БІОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ

Анотація. Проведена оцінка ефективності розробленої методики формування раціональної структури системи радіаційного, хімічного, біологічного захисту з використанням відомих в теорії моделювання показників достовірності, оперативності і повноти, яка показує її більшу ефективність у порівнянні з методиками розрахунків, які існують на сьогодні і використовуються у військах.

Ключові слова: фактори, параметри, методика, оцінка ефективності, структура системи.

Постановка проблеми. Сучасні бойові дії, за досвідом локальних війн і збройних конфліктів [1 – 3] характеризуються високою динамічністю, маневреністю і різкими змінами обстановки, можуть вестися на широкому фронті і з застосуванням різних видів зброї. У результаті таких дій можливе навмисне або випадкове руйнування підприємств атомної енергетики та хімічної промисловості, що призведе до виникнення радіаційної та хімічної небезпечної (РХН) обстановки.

В наслідок руйнування радіаційних та хімічно-небезпечних (РХН) об'єктів важливо мати данні, які відповідають реальним умовам в певній точці, в масштабі реального часу, так як лише за допомогою вірних даних можна визначити реальне становище, що склалося після аварії і за допомогою отриманого прогнозу вибрати найбільш раціональний варіант дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час аналізу методичних вказівок та методик прогнозування і оцінки наслідків руйнувань (аварій) на підприємствах атомної енергетики та хімічної промисловості [4 - 7] розглядаються розрахунково-графічні способи прогнозування, які базуються на використанні таблиць і графіків, та за звичай здійснюються детермінованим методом і використовуються для визначення масштабів радіаційного та хімічного (РХ) зараження. В вищеперерахованих методиках отримуються різні масштаби зараження (забруднення).

Обґрунтування та вибір показників і критеріїв формування раціональної моделі та структури системи РХБ захисту [8, 9], інтегрування дифузійних процесів розповсюдження радіонуклідів та небезпечних хімічних речовин [10] до інформаційних моделей радіаційної та хімічної обстановки [11, 12] при формуванні структури системи РХБ захисту під час виникнення РХН обстановки [13 – 15], зумовлює необхідність провести оцінку ефективності існуючої на прикладі методик [4-7], які існують на сьогодні і використовуються у військах та другої - розроблених методик, що вказані в роботах [8 – 15].

Метою статті є визначення оцінки ефективності методики формування раціональної структури системи РХБ захисту.

Виклад основного матеріалу.

Оцінка ефективності методики формування раціональної структури системи РХБ захисту військ в умовах РХ зараження [13, 15] здійснюється згідно методики [16]. Спочатку визначають кожен з Q шуканих параметрів управління, які характеризуються своєю значущістю α_k (вага фактору, пріоритетність при прийнятті рішення на формування системи РХБ захисту військ ПвК), оперативністю $P_i(t)$ обчислення його значення (всі Q параметрів мають однакову величину показника оперативності з використанням тієї ж інформаційно-розрахункової задачі) та достовірністю R_{k_i} (i – значення номера методики).

Далі з урахуванням необхідності мати оцінку значень всіх параметрів до моменту прийняття рішення щодо варіанту структури шуканої системи розраховується величина:

$$Y_i(t) = P_i(t) \cdot \sum_{k=1}^Q (\alpha_k \cdot R_{k_i}), \quad (1)$$

яка приблизно характеризує внесок методики, що розглядається, у скорочення втрат ефективності по всім Q параметрам та, таким чином, має сенс ступеня очікуваної повноти для i - ї методики, що розглядається.

Узагальнений показник ефективності методики при порівнянні з відомою має вигляд:

$$W(t) = \frac{Y_2(t) - Y_1(t)}{1 - Y_1(t)}, \quad (2)$$

де $Y_1(t)$, $Y_2(t)$ – очікувана повнота урахування значущих факторів при використанні першої - існуючої (1) та другої - розробленої (2) методик.

Викладений підхід до порівняльного оцінювання ефективності різних методик апробований при вирішенні значної кількості практичних задач і показав спроможність давати коректні та задовільні для практики оцінки.

Ймовірність $P_i(t)$, яка по суті визначає оперативність одержання результату при відомих обмеженнях за часом t_i , що є у наявності (тривалість виявлення початку зараження, оповіщення особового складу та вжиття необхідних заходів захисту військ), та потрібним часом T_i (необхідним для вирішення задач управління в ПвК за умов РХ зараження) на проведення

моделювання або розрахунків, визначають наступним чином:

$$P_i(t) = 1 - \exp\left(-t_i/T_i\right). \quad (3)$$

Основні значущі фактори і параметри Q, які потрібно враховувати при оцінюванні методики формування структури системи РХБ захисту військ ПвК, та їх важливість (вага) α_k представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Перелік значущих факторів і параметрів для оцінювання
ефективності розробленої методики формування структури системи
РХБ захисту військ ПвК**

№ з/п	Найменування факторів і параметрів, що враховуються в методиках	Вага (α_k)		Способи і варіанти урахування			
		в балах	відносна	розроб. (2)	$\alpha_k \cdot \beta_j$ розроб. (2)	існ. (1)	$\alpha_k \cdot \beta_j$ існ. (1)
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Угрупування військ противника, його склад, стан і характер дій	83	0,034199	н	0,000000	н	0,000000
2	Можливості по застосуванню ЗМУ, ВТЗ, зброї на нових фізичних принципах, запальної зброї	60	0,024722	к	0,024722	ф	0,014833
3	Наслідки руйнування РХНО	100	0,041203	ф	0,024722	ф	0,024722
4	Склад, стан і можливості підрозділів РХБ захисту	100	0,041203	ф	0,024722	ф	0,024722
5	Склад, стан і характер дій частини	68	0,028018	ф	0,016811	ф	0,016811
6	Місце частин (підрозділів) в оперативній побудові ПвК	90	0,037083	н	0,000000	н	0,000000
7	Можливості частин з РХБ захисту	91	0,037495	ф	0,022497	н	0,000000
8	Склад, стан і можливості підрозділів РХБ захисту частин (підрозділів)	59	0,024310	ф	0,014586	ф	0,014586
9	Забезпеченість частин (підрозділів) озброєнням РХБ захисту	100	0,041203	н	0,000000	н	0,000000
10	Рішення командира ПвК на бойові дії	50	0,020602	н	0,000000	н	0,000000
11	Склад, стан системи управління РХБ захистом частин (підрозділів)	100	0,041203	н	0,000000	п	0,018335
12	Укомплектованість і рівень підготовки органів управління	85	0,035023	ф	0,021014	ф	0,021014

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
13	Способи постановки завдань підрозділам РХБ захисту	82	0,033787	н	0,000000	ф	0,020272
14	Створена РЕО і заходи РЕЗ у підрозділах РХБ захисту	64	0,026370	ф	0,015822	п	0,011735
15	Порядок і способи отримання та обміну інформацією про загрозу РХ зараження	64	0,026370	ф	0,015822	п	0,011735
16	Склад, стан і можливості підрозділів РХБ захисту сусідів	100	0,041203	ф	0,024722	ф	0,024722
17	Термін готовності до виконання завдання	100	0,041203	н	0,000000	к	0,041203
18	Наявність часу для підготовки до виконання завдання	100	0,041203	н	0,000000	п	0,018335
19	Пора року і час доби	87	0,035847	н	0,000000	н	0,000000
20	Фізико-географічні умови району бойових дій	80	0,032963	н	0,000000	н	0,000000
21	Оперативне обладнання та інфраструктура району бойових дій	60	0,024722	п	0,011001	п	0,011001
22	Ступінь інженерного обладнання місцевості	68	0,028018	п	0,012468	н	0,000000
23	Властивості місцевості в районі бойових дій	42	0,017305	п	0,007701	п	0,007701
24	Можливі масштаби і наслідки застосування противником ЗМУ, ВТЗ	57	0,023486	п	0,010451	п	0,010451
25	Наявність РХНО у районі бойових дій, їх стан і ступінь небезпеки	100	0,041203	н	0,000000	н	0,000000
26	Визначені способи дій військ на зараженій місцевості	100	0,041203	н	0,000000	н	0,000000
27	Кліматичні і метеорологічні умови району бойових дій	92	0,037907	ф	0,022744	н	0,000000
28	Метеорологічна обстановка в районі виконання завдань РХБ захисту	100	0,041203	ф	0,024722	п	0,018335
29	Стан фактичної погоди під час дій та прогноз погоди на майбутні дії	95	0,039143	п	0,017419	ф	0,023486
30	Інші фактори	50	0,020602	ф	0,012361	п	0,009168

Урахування факторів у будь-якій методиці (розрахунковій задачі, моделі, методі) здійснюється різноманітними методами їх узагальнення, кожний з яких характеризується своїми методичними похибками і своїми значеннями відносної середньої похибки, що вноситься в розрахунки внаслідок неточного (узагальненого) урахування факторів. Значення цих похибок істотно залежать від способу узагальнення значущих факторів у інформаційно-розрахунковій задачі. У методиці [16], показано, що значення відносної похибки β_j ($j = 1, 2, 3, 4$) залежно від способу урахування факторів звичайно знаходиться в таких межах:

$\beta_1 = 0,0$ – при безпосередньому урахуванні фактора шляхом вводу його поточного значення, що відповідає значенню в реальному процесі; $\beta_2 = 0,445$ – при простому узагальненні (заміні сукупності різноманітних, але однорідних за фізичним змістом факторів одним фактором); $\beta_3 = 0,6$ – при функціональному і концептуальному узагальненні різнорідних факторів з метою відображення їх у задачі одною представницькою величиною; $\beta_4 = 1,0$ – при непрямому або неявному урахуванні факторів.

Для визначення показника достовірності R_i результату, що одержують за допомогою відповідної методики при відомому способі врахування значущих факторів, використовують наступне співвідношення:

$$R_{k_i} = 1 - \beta_{k_i} \quad (4)$$

Проведені практичні розрахунки узагальненого показника ефективності розробленої методики W для існуючої та розробленої методики при визначеному наявному часі підтверджує перевагу останньої над існуючою (таблиця 2).

Таблиця 2

**Значення узагальненого показника ефективності
розробленої методики при наявному часі**

t (наявний час)	1	60	120	180
W	0,004	0,197	0,298	0,336

На рисунку 1 приведено порівняння показників оперативності розробленої (M2) та існуючої (M1) методик.

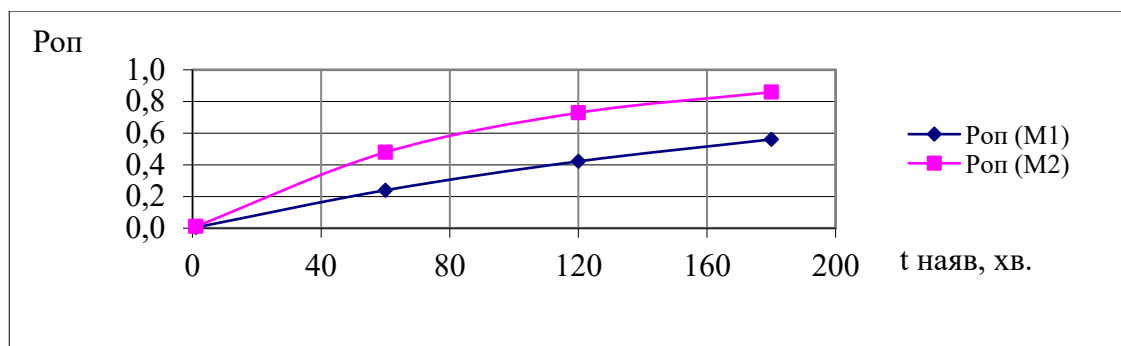

Рис. 1. Значення показника оперативності $R_{оп}$ методик

На рисунку 2 приведено порівняння показників повноти розробленої (M2) та існуючої (M1) методик.

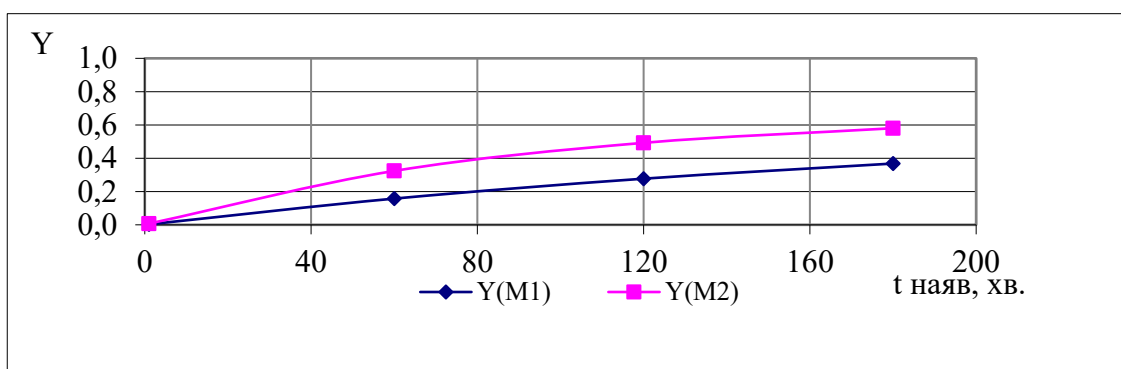

Рис. 2. Значення показника повноти Y

На рисунку 3 приведено значення показника ефективності розробленої методики.

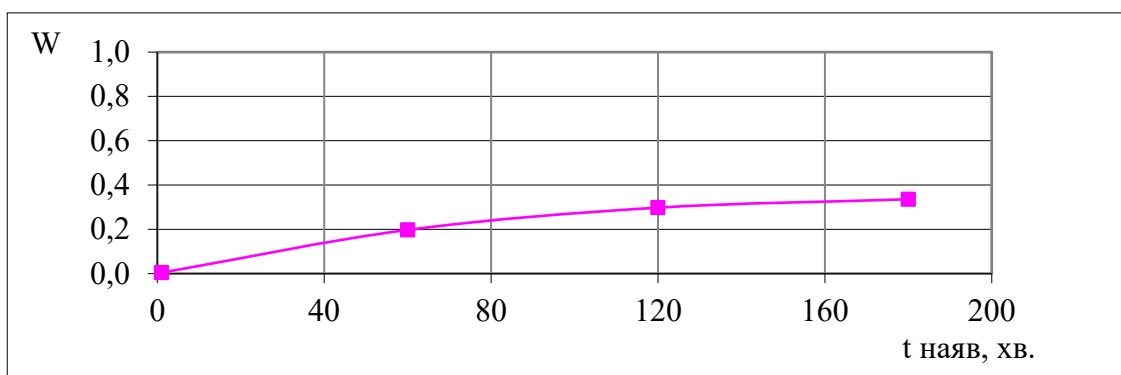

Рис. 3. Узагальнений показник W ефективності розробленої методики

Таким чином, оцінка ефективності розробленої методики з використанням відомих в теорії моделювання показників достовірності, оперативності і повноти показує її більшу ефективність (при наявному часі $t_i = 2$ години - на 29,8 %) у порівнянні з методиками розрахунків, які існують на сьогодні і використовуються у військах.

Список джерел:

1. Пальчук М. М., Лобко М. М. Досвід бойового застосування військ, зброї і військової техніки в локальних війнах і збройних конфліктах — К. : НАОУ, 2001. —116 с.
2. Военне мистецтво в локальних війнах 90-х років ХХ - початку ХХІ століть: Навч. посіб. / М. І. Рибак, Р. М. Факадей, С. П. Мосов та ін. / Під ред. В. Б. Толубко. — К.: НАОУ, 2004. — 176 с.
3. Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів/ В.Б. Толубко, Ю.І. Бут, В.О. Косевцов: Навчальний посібник. — К.: НАОУ, 2002. — 68 с.
4. Методика прогнозирования и оценки последствий разрушений (аварий) атомных электростанций и предприятий химической промышленности – М. : Воениздат, 1991. – 92 с.
5. Кузьменко Л. Ф. Методика оцінки обстановки при аваріях на ПНО та екологічної обстановки на військовому об'єкті [Текст] : метод. посіб. / Л. Ф. Кузьменко, А. М. Блекот, О. В. Бацовский // – К.: НАОУ, 2001. – С. 23-35.
6. Про затвердження Методики прогнозування наслідків вилливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті // спільний наказ МНС України, Мінагрополітики, Мінекономіки, Мінекології № 73/82/64/122 від 27.03.2001 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0326-0>.
7. Про затвердження Методики прогнозування наслідків вилливу (викиду) небезпечних хімічних речовин під час аварій на хімічно небезпечних об'єктах і транспорті [Текст]: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29 лист. 2019 року № 1000. – К., 2019. – 67 с.
8. Поплавець С. І. Обґрунтування показників та критеріїв формування раціональної структури системи радіаційного, хімічного, біологічного захисту / С. І. Поплавець, Г. Б. Гишко, Р. Ю. Кушпета, О. В. Колмогоров та ін. // Scientific Collection «InterConf», (46): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Current Issues and Prospects for the Development of Scientific Research» (March 19-20, 2021). Orléans, France: Epi, 2021. – P. 448-460.
9. Поплавець С. І. Вибір та обґрунтування показників і критеріїв формування раціональної моделі системи радіаційного, хімічного, біологічного захисту / С. І. Поплавець, О. В. Колмогоров, О. Ю. Дріль, та ін. // Scientific Collection

- «InterConf», (51): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society» (April 18-19, 2021). Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2021. – P. 990-998.
10. Поплавець С. І. Інтегрування дифузійних процесів розповсюдження радіонуклідів та небезпечних хімічних речовин до інформаційних моделей хімічної та радіаційної обстановки / С. І. Поплавець, Г. Б. Гишко, О. В. Колмогоров, В. І. Лясковський, та ін. // Scientific Collection «InterConf», (42): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (February 19-20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021. – P. 1115-1126.
  11. Поплавець С. І. Формування інформаційної моделі радіаційної обстановки для генерування сценаріїв наслідків руйнування радіаційно-небезпечних об'єктів / С. І. Поплавець, Г. Б. Гишко, О. В. Овчаров та ін.] // Scientific Collection “InterConf”, (41): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in The Context of Social Crises» (February 6-8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, 2021. – P. 1206-1212.
  12. Поплавець С. І. Формування інформаційної моделі хімічної обстановки для генерування сценаріїв наслідків руйнування хімічно-небезпечних об'єктів / С. І. Поплавець, Г. Б. Гишко, С. В. Лазебник та ін.] // Debats scientifiques et orientations prospectives du developpement scientifique: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la 1 conference scientifique et pratique international (Vol. 2), Paris, 5 février 2021. Vinnytsia-Paris: Plateforme scientifique européenne & La Fedelta, 2021. – P. 123-130.
  13. Поплавець С. І. Моделі та методика формування раціональної структури системи радіаційного, хімічного, біологічного захисту повітряного командування під час підготовки до бойових дій / С. І. Поплавець, С. В. Лазебник // Системи озброєння та військова техніка. Науковий журнал. – Х.:ХУПС. – 2019. – № 3 (59). – С.43-47.
  14. Поплавець С. І. Методика визначення раціонального складу сил та засобів радіаційного, хімічного, біологічного захисту повітряного командування / С. І. Поплавець, // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – Х., 2019. – № 3(61) – С.24-29.
  15. Поплавець С. І. Методика визначення раціональної структури системи радіаційного, хімічного, біологічного захисту повітряного командування / С. І. Поплавець, С. В. Лазебник, С. С. Ткачук, О. В. Рибкін, та ін. // Scientific Collection «InterConf», (35): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Experimental and Theoretical Research in Modern Science» (November 16-18, 2020). Kishinev, Moldova: Giperion Editura, 2020. – Output. № 2 (35). – P.699-707.
  16. Городнов В.П. Моделирование боевых действий частей, соединений и объединений войск ПВО. – Харьков: ВИРТА ППО, 1987. – 383 с.